

Historie a vývoj krajiny

Nejstarší historie

V krajině je možné po více než půltisíciletí sledovat, jak se lidé v každé historické době zamýšleli v souvislostech s chovem koní nad udržitelným hospodářským využíváním krajiny, nad nabídkou přírody a její kultivace. Terén, půdní podklad, klima, voda a vegetace byly využívány a zároveň kultivovány tak, jak dobová hospodářská zvyklost a úroveň vědění dovozovala za účelem chovu a výcviku koní pro významný evropský panovnický dvůr. V krajině jsou dochovány autentické stopy tohoto vývoje od nejstarších dob. Vyvíjelo se však rovněž know-how chovu a výcviku koní, jež se staly základem obživy místních lidí, kteří v souvislosti s tímto vývojem o krajinu pečovali.

Postupem času se z „pouhé“ hospodářské kultivace přirozené krajiny stávalo architektonické dílo, aniž by se umění stalo nadřazeným cílem nad hospodářským účelem. Estetika byla vždy samozřejmou kvalitou díla. Noblesnosti účelu chovaného ušlechtilého plemene a společensky nejvyššímu postavení vlastníka odpovídá noblesnost krajiny, která je předmětem nominace.

Četné archivní a historické materiály nás informují o kontinuálním, bohatém a staletí trvajícím vývoji krajiny. V případě této krajiny to není tak, že krajina druhotně doprovází stavby, ale naopak: vrstva účelových staveb je součástí krajinářského díla. Stavby, které v průběhu času v ní vznikaly, byly opravovány, či zanikaly, doplňují krajinu a jsou jen součástí její paměti i přítomnosti.

Historie chovu koní v Kladrubech nad Labem je zřejmě stejně stará jako historie zdejšího osídlení. Krajina říční nivy podél Labe, v níž se nalézá krajina, byla osídlována ve středověku 40 později než sousední úrodné rovinnaté kraje dále od řeky. Meandrující říční tok doprovázely těžko přístupné lužní lesy s četnými mokřady, bažinami a mrtvými rameny, pravidelně zaplavované při četných povodních.

Osídlování krajiny podél řeky bylo vyvoláno až v souvislosti s mýcením lužních lesů za účelem získávání kvalitního dubového dřeva.

Koně si zřejmě přivedli s sebou pro těžkou práci již první dřevorubci. Plochy po vymýceném lužním lese se kvůli vysoké hladině spodní vody a pravidelným záplavám příliš nehodily jako orná půda, poskytovaly však ideální podmínky pro pastvu koní. Sousední, již dříve osídlená úrodná krajina představovala pro chovatele koní stabilní odbytíště. Specializaci zdejších obyvatel na chov koní dokládá fakt, že již v předhusitských 41 dobách měli vladykové z Kladrub nad Labem v erbu podkovu a povinnost chovat koně pro dvůr Přemyslovských knížat.

Klíčovou roli pro hospodářskou kultivaci krajiny v Kladrubech nad Labem, tak jako jinde ve světě, hrála jedna z hlavních evropských řek, Labe. Stromový základ porostů nivy tvořily v méně mokřých vlhkých územích partiích tzv. tvrdé luhy, tedy duby letní a zimní (*Quercus robur*, *Quercus petraea*) a jilmy (*Ulmus laevis*, *Ulmus carpinifolia*). Mokré a zaplavované měkké luhy tvořily střeoevropské nížinné vrby (*Salix alba*, *Salix caprea*, pravděpodobně *Salix viminalis* a jiné) topoly černé a bílé (*Populus nigra*, *Populus alba*) a také olše (*Alnus glutinosa*). Na první říční terase se vyskytovaly borové lesy (*Pinus sylvestris*) s pravděpodobnou příměsí lípy (*Tilia cordata*, *Tilia platyphyllos*), javorů (*Acer platanoides*, *Acer campestre*).

Název obce Kladruby nad Labem (Kladruby = rube klády), která leží na území statku, naznačuje, že první osídlení založili dřevorubci. Kladruby nad Labem jsou zmíněny k roku 1295 jako součást klášterního majetku cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory.

Sousední obec Selmice, rovněž nyní na území statku, je zmíněna k roku 1142 při založení téhož kláštera.

Po roce 1491 přešly Kladruby nad Labem, jako součást panství Pardubice, do rukou nejvyššího hofmistra království, Viléma II. z Pernštejna (1435–1521), příslušníka jednoho z nejvýznamnějších rodů Českého království – Pernštejnů. Vilém II. z Pernštejna počal ve východních Čechách budovat rybniční soustavu, pro jejíž napájení zřídil umělý vodní kanál tzv. Opatovický. Rybniční soustava, která v důsledku třicetileté války a změn preferencí ve využívání zdejší rovinnaté krajiny v podstatné části sice zanikla, nicméně Opatovický kanál ovlivnil krajinu, neboť je dodnes zdrojem závlahové vody, která je z něj do krajiny přiváděna tzv. Kladrubským náhonem (viz výše i níže), který je součástí krajiny.

Z dochovaných perňštejnských urbářů lze dedukovat, že před rokem 1522 založili Pernštejnové v Kladrubech nad Labem oboru pro chov lovné zvěře kombinovaného s chovem koní. Teprve od této doby začínají dějiny statku jako cíleně utvářené kulturní krajiny.

Dodatečný zápis do urbáře, snad v druhé polovině dvacátých či třicátých letech 16. století, uvádí zrušení poddanských dvorů a převzetí pozemků do vlastního hospodaření Pernštejnů, tedy rozšíření obory za bezdětného Vojtěcha z Pernštejna (+1534), eventuálně za jeho bratra Jana (+1548).

Souběžně s rozšířením obory bylo postaveno raně renesanční reprezentační sídlo, kde Pernštejnové rádi pobývali, o čemž svědčí dochovaná korespondence. Nálezy terakotových ostění ve stavebním

dvoru hřebčína v Kladrubech nad Labem, stejných jako v Pardubicích, hlavním sídle Pernštejnů, datují jeho vznik rámcově do třicátých let 16. století.

Součástí obory byl chov koní, o bližších vztazích mezi péčí o zvěř a chovem koní nejsou známy podrobnosti.

Pernštejnská obora v Kladrubech nad Labem náležela k nejstarší vrstvě šlechtických obor v Čechách (nejstarší byly královské obory v čele s královskou oborou v Praze, tzv. Ovineckou). Na severu bylo území obory ohraničeno lesem, na jihu řekou Labe, uvnitř areálu byl rozvolněný pastevní les, solitérní stromy v trávě, pastviny.

Vratislav II. z Pernštejna (1530–1582), nejvyšší kancléř Českého království, se dostal díky nákladnému životu do vysokých dluhů, které jej donutily prodat panství Pardubice, jehož součástí byla i obora, České komoře. Ta panství Pardubice zakoupila pro panovníka, dne 21. března roku 1560. Maxmilián II. Habsburský tam založil v roce 1563 hřebčín. Důvodem dlouhodobějšího zájmu dynastie Habsburků (kteří od roku 1526 převzali vládu i nad zeměmi Koruny české) i českých stavů o panství Pardubice byla systematická snaha o vytvoření zázemí Habsburského pražského panovnického dvora. Proto komora skupovala panství v úrodném Polabí (Poděbrady 1492, Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem 1547, Kolín 1547 (1591 definitivně). Nedílnou součástí panství byly obory, důležité pro reprezentaci a kratochvíle majitele. Pražský dvůr tak doplnil soubor obor (Nová obora Hvězda a královská obora v Praze, obory v Králově Dvoře u Berouna, Kostelci nad Labem, Brandýse nad Labem a Poděbradech) o další položky (Kladruby nad Labem a Kunětická hora).

Kladruby nad Labem připomíná urbář pardubického panství z roku 1563, který dnešními slovy uvádí: *“Dvůr v kladrubské oboře. Ke dvoru náleží polnosti, které se osívají. Ve dvoře se chovají dvě kategorie klisen, a to jak pro orání, setí a svážení obilí, tak stádní klisny, dohromady 30 kusů. V tomto dvoře se chová 40 krav. Dále jsou zde zvláštní pastviny, kde se pasou klisny a krávy. V této oboře je zahrada, kde se seje pro potřebu čeledě, dále je zde ovoce pro potřebu čeledě, které se suší, když je dobrá úroda.”*

Inventář z roku 1561 uvádí ve „Velké oboře“ (tj. v Kladrubech nad Labem) 30 klisen, 3 plemeníky, 11 dvouletých klisen, 5 ročních klisen, dvouleté hříbě a pět ročních hříbat.

Z let 1570 až 1571 je doložen popis panství Pardubice s pasáží o oboře v Kladrubech nad Labem: v oboře stálo panské sídlo postavené z cihel a z kamene, dále zde byl pro potřeby čeledě a dobytka postaven hospodářský dvůr. Na polích se sel ječmen (44 %), oves (24 %), a pšenice (28 %) a v menší míře hrách (3 %). Součástí hospodářství byla dobře uspořádaná zelná zahrada pro potřeby kuchyně čeledi. Ovocný sad sloužil též jako louka, ze které se sklízelo 80 fůr sena. Dále je uvedena v popise louka u Labe zvaná „Zemanství“, poskytující ročně kolem 30 fůr sena, louka zvaná „Za oborou“ vedle Labe až k vesnici Selmice, poskytující 150 fůr sena. Kromě jelenů, divokých prasat a pernaté zvěře bylo možno podle popisu chovat v oboře velké množství kobil a koní vůbec. V oboře se uvádí velké množství vysoké zvěře, bažantů, koroptví a tetřívků. U obou bran obory bylo po dvou domcích, jejichž poddanští obyvatelé měli povinnost otevírat a zavírat vrata (tzv. Selmická vrata a Semínská vrata).

Dne 6. března 1579 vydal římský císař Rudolf II. dekret, kterým hřebčín povýšil na hřebčín dvorní. Brzy po povýšení hřebčina na dvorní byly v letech 1579–1582 v Kladrubech nad Labem provedeny stavební práce na modernizaci panského sídla a nově postaveny stáje. Pod dohledem císařského dvorního stavitele Ulrica Aostallise⁴⁶ tam pracovali vlaští zedníci.

Kladrubská obora svými dosavadními pozemky brzy přestala postačovat. Roku 1584 byly hřebčín s oborou rozšířeny o pozemky, náležející ke vsi Semínu, dále o pozemky na území obce Selmice (po 1588).

K roku 1588 se uvádí, že „v oboře je veliké stavení, které je z větší části z cihel vystavené, je v něm mnoho pokojů, dále světnic, sklepů a komor. Při tom stavení jsou dvě poctivé klenuté kuchyně, při ní spižárna a všelijaké jiné potřebné prostory pro příležitostný příjezd Jeho Milosti císaře. Také konírny jsou nově vystavené z cihel a mají kapacitu do 130 koní. Kromě toho jsou zde další dobré dřevěné stáje. A v té oboře Jeho Milost císařská ráčí chovat své koňské stádo a také mnoho vysoké zvěře. K té oboře náleží mnoho luk, jako veliká louka jmenující se Závodí, druhá Skřínka a třetí Zemanství. V té oboře býval vrchnostenský hospodářský dvůr s pozemky, ale Jeho Milost císařská jej nechala zrušit pro potřeby koňského stáda.“

Výrazným způsobem zasáhlo do dějin krajiny po roce 1593 turecké nebezpečí. Byl ohrožen hřebčín v Mönchhofu (na území jihovýchodně od Vídně, jež bylo tureckými nájezdy bezprostředně ohrožené), ve kterém bylo chováno 440 koní, a nejsnazším řešením byl jejich přesun do této krajiny. Představy z roku 1594 počítaly s rozšířením chovu koní na pardubickém panství s centrem v oboře v Kladrubech nad Labem až dokonce na 1000 kusů. V té době tam bylo 300 koní, uvažovalo se o zrušení chovu zvěře a rozšíření stáda o 150 koní. Kladrubská obora se pro účely hřebčina rozšiřovala směrem západním na úkor vesnice Selmice. Od Selmice bylo roku 1595 připojeno cca 122 ha pozemků a od chlumeckého panství dalších cca 331 ha pozemků, celkem tedy 453 ha pozemků pro zřízení pastvin. Díky rozšíření pastvin došlo ke zvýšení kapacity na 900 koní. Hříbata měla být rozdělena mezi dvůr Přestavky a obory Kunětická hora a Poděbrady. Ani toto však nepostačovalo, a tak stádo bylo rozdělováno i do dalších hospodářských dvorů na císařských panstvích. Píce měla být získána z vypuštěných bohdonečských rybníků. První stádo klisen z Mönchhofu bylo přihnáno do Kladrub nad Labem již na přelomu let 1594–1595. Pro koně měly být provizorně využity tamní starší stodoly; v roce 1595 započala stavba stájového areálu hřebčina v Selmicích.

Tricetiletá válka způsobila zkázu. Před blížícím se švédským vojskem musela být podstatná část kladrubského stáda roku 1639 odehnána do Mönchhofu a v roce 1645 stavební areál hřebčina v Kladrubech nad Labem vyhořel.

Roku 1650 začala postupná rehabilitace. Roku 1651 a 1652 byly adaptovány stáje pro plemenné a tříleté hřebce s kapacitou 101 stání. Opravena byla selmická stáj pro 120 až 130 klisen. Během roku 1652 se podařilo kapacitu zvýšit, v Selmicích na 300 míst a v Kladrubech nad Labem na 130. Roku 1652 se mohlo navrátit hlavní kladrubské stádo z Mönchhofu.

Roku 1668 byl postaven kostel sv. Václava a Leopolda v Kladrubech nad Labem. Souběžně byla tamtéž vystavěna hřbitovní kaple Povýšení sv. Kříže.

Základem kladrubského chovu byli v 17. století koně španělští. Za císaře Leopolda I. (1657–1705) byli dováženi hřebci neapolští (neapolitáni) a obecně italské, protože jsou těžší, větší a silnější, a byli kříženi se španělskými klisnami. Cílem bylo získat plemeno schopné tahat výpravné karrossy⁴⁷, které se staly důležitou součástí reprezentace panovnických dvorů, dvůr rakouských Habsburků nevyjímaje. Tažní koně, určené ke kočárové službě a pocházející z Kladrub nad Labem, jsou od té doby v pramenech nazýváni kladrubští (Kladruher).

V Selmicích byly postaveny v letech 1681–1682 nové zděné stáje pro klisny, dnes zvané Starý kštít (Alte Gestütt). Doprovodné ilustrace k mapě Georga Matthäuse Vischera Pardubického panství z roku 1688 zachycují mj. císařský dvorní hřebčín v Kladrubech nad Labem a na mapě je schematicky zachycen vzhled tamní pastevní krajiny – pastviny s rozptýlenými stromy.

Vrcholné období

Již na počátku 18. století bylo díky vhodným přírodním podmínkám této krajiny vyšlechtěno a stabilizováno plemeno starokladrubských koní typu galacarrosierů. Rozhodnutím císaře Karla VI. Habsburského proto nastal roku 1721 nový stavební rozvoj hřebčína, na němž se dílčím způsobem podíleli přední pražští barokní architekti František Maxmilián Kaňka a Kilián Ignác Dientzenhofer. Roku 1726 byla postavena nová stáj pro nemocné koně, roku 1727 bylo vytýčeno místo pro plavení koní, jež se později stalo důležitou součástí rozsáhlého zavlažovacího a odvodňovacího systému krajiny.

V letech 1730 až 1731 byly vystavěny obytné budovy pro faráře, veterináře a písaře hřebčína. Roku 1724 vyhořel selmický hřebčín (vystavěný 1681–1682) a byl rehabilitován roku 1725 pod dozorem architekta F. M. Kaňky.

V duchu tehdejšího přístupu ke krajině bylo souběžně s přestavbou budov ve dvoře v Kladrubech nad Labem a okolí umístěno na významných místech několik barokních soch. V místě Na Jelenišťatech v lese byla roku 1720 umístěna socha Anděla Strážného, v Kladrubech nad Labem roku 1728 socha sv. Donáta, roku 1729 socha Panny Marie Bolestné, ve stejném roce u Selmic socha sv. Gotharda u cesty k Týnci. Socha sv. Jana Nepomuckého, ochránce před utonutím, pochází pravděpodobně ze 2. poloviny 18. století, kdy byla také podle historických pramenů přivezena do Kladrub nad Labem z vídeňských stájí a osazena symbolicky u Kladrubského náhonu.

Krajina při hřebčíně v Kladrubech nad Labem tehdy dosáhla v podstatě rozlohy zapsané krajiny.

V dalším období se hledal efektivnější způsob hospodaření v krajině, aby bylo dosaženo její soběstačnosti v zásobování potřebami pro chov koní a nebylo třeba píci a dřevo pro stavby a otop dovážet. Postupně proto byly měněny proporce pastvin, luk, honebního a pastevního lesa a neúrodné louky byly zúrodnovány. Objevuje se také snaha o regulaci vodního režimu.

Krajina potřebovala dostatek vody pro pastviny a louky v suchém létě, naopak rychlý odtok přebytku vody po zimě či po přívalových deštích a bouřkách. Roku 1734 měla proto být podle

dobových záznamů „zprůchodněna strouha k odvodu vody“⁴⁹, patrně dnešní Kladrubský náhon.

Poměrně přesvědčivý obraz o vzhledu krajiny podává mapa I. vojenského mapování z let 1764 až 1768. Na ní je patrná přirozená struktura pozemků lesa, luk a pastvin respektující přírodní podmínky. Cesty byly vedeny tak, aby byly sjízdné i v době povodní.

Historické bažantnice se nacházely zcela jinde než pozdější bažantnice v Mošnici (viz níže). V 18. století byly u Kladrub nad Labem dvě bažantnice. Malá bažantnice se rozkládala v přímém jižním sousedství Kladrub nad Labem. Velká bažantnice se nacházela v dnešním katastru Kladrub nad Labem na východ a jihovýchod od obce, po obou stranách cesty mezi Kladrub nad Labem a samotou u Semínských vrat. Tyto starší bažantnice zanikly nejpozději v letech 1855–1856.

Války o dědictví rakouské (1740–1748), speciálně první slezská válka (1741–1742), zasáhly do dějin hřebčína. V říjnu 1741 z něj bylo odvedeno celkem 249 koní do Uher, do hřebčína v Eneyedu. Ve čtyřicátých letech 18. století zažíval kladrubský hřebčín léta stagnace a část jeho budov v Kladrubech nad Labem (zámek, 9 prázdných obytných budov) byla pronajata nizozemskému podnikateli Guillaume Joseph Bailloux na výrobu holandského sukna.

10. července 1757 dvůr hřebčína v Kladrubech nad Labem vyhořel. Na konci roku 1758, v souvislosti s návratem koní z Uher nazpět do této krajiny, proběhla urychlená oprava stájí v Selmicích. Teprve v roce 1770 dal císař Josef II. obnovit dvůr hřebčína v Kladrubech nad Labem a povolal zpět všechny chovný materiál.

Doprovodný text k josefskému vojenskému mapování z let 1764–1768 uvádí, že selmické louky při Labi byly z větší části bažinaté a plné tůněk a občas zaplavovány řekou. Les byl vysoký a suchý. Kladrubské louky kolem řeky Labe byly rozlehlé a křovinaté, občas byly zaplavovány Labem, takže nikdy zcela nevysychaly. Les Obora měl písčité podloží, dobré průchody, místa k lovu a byl z větší části hustě zalesněný. Silnice a cesty, procházející skrze tento les do Poděbrad a do Chlumce, byly sjízdné také pro těžké povozy během celého roku. Labe nebylo možno přebrodit ani za nízkého stavu.

S pastvinami a vůbec se zásobováním vodou souvisí umělá vodoteč, odbočující z Opatovického kanálu, pro niž se vžil název Kladrubský náhon (viz též již výše). Náhon navazoval na starší vodohospodářské úpravy související se zaniklou rybniční soustavou severně od Semína. Náhon je patrný na všech plánech Kladrub nad Labem a mapách počínaje rokem 1730.

Od druhého desetiletí 19. století hledal Habsburský dvůr nové koncepční řešení budoucího stavu⁵¹ císařských hřebčínů v Kopčanech (nyní Slovensko), v Lipici (nyní Slovinsko) a v Kladrubech nad Labem. Dospěl ke zrušení hřebčína v Kopčanech (zrušen v roce 1826), jehož krajina byla z hlediska svého uspořádání nejvíce reprezentativní, avšak provoz byl nejvíce nákladný a navíc problematický z hlediska zdravotního stavu koní.

Po zrušení kopčanského hřebčína měly být podle původního návrhu z roku 1821 hlavními císařskými dvorními hřebčínami Kladruby nad Labem a Lipice (nyní Slovinsko) s tím, že ceremoniální kočároví koně budou chováni v zapsané krajině, a jezdečtí koně v Lipici.

V krajině bylo proto tehdy nezbytné rozšířit pastviny a louky, respektive zvýšit výnos z nich. Tři roky se proto ověřovaly nové osevní a pěstební postupy. Když bylo dosaženo výrazného zlepšení nejen co do kvality, ale i kvantity pastvy a sklízeného sena, bylo stanoveno, že počet chovných klisen by mohl být zvýšen. Tím by byl vyřešen problém s jejich ustájením po dobu stavebních úprav v hřebčíně Rief u Salzburgu a zároveň se tak plně otevřel prostor pro možné

zrušení císařského hřebčína v Kopčanech. Navíc, zvyšování počtu koní na straně jedné, zlepšování kvality i výnosnosti luk a pastvin na straně druhé, na sebe vzájemně pozitivně působily díky kvalitnímu přirozenému prohojení koňským trusem při pastvě.

Souběžně bylo nezbytné provést určité stavební úpravy. Spojením stád kopčanských a kladrubských se měl zvýšit stav chovných klisen, do budoucna měl být počet koní v zapsané krajině vyšší o 250–260 kusů. 10. prosince 1832 byla nejvyšším štolbou Johannem hrabětem z Trauttmansdorfu vypracována zevrubná zpráva, dokládající význam a hodnotu starokladrubských koní. Trauttmansdorf ve zprávě zdůraznil, že kladrubští kočároví koně jsou největší, nejlepší, nejčistší a nejdokonalejší kočárovou rasou, ze všech koní se osvědčili nejlépe, žádné ceremonie u dvora se bez nich neobejdou a jsou využitelní i pro velké poštovní vozy. Bylo proto rozhodnuto, že v zapsané krajině se budou chovat hlavně koně kočároví, v krajině při hřebčíně v Lipici jezdečtí. Počátkem třicátých let 19. století se počet koní v krajině pohyboval těsně pod 500 kusy.

Zásadní rozhodnutí o chovu koní pro potřeby dvora vyvolalo neméně zásadní změnu uspořádání krajiny. Ředitel kanceláře vrchního dvorního štolby z Vídně, svobodný pán Ignaz Grill z Warimfeldu, stanovil odborné požadavky. Projekčních prací se ujal roku 1821 Mauritz Jahn. Spolupráce mezi Grillem a Jahnem určujícím způsobem vtiskla krajině dnešní podobu, která nebyla posléze téměř změněna. Při jejich úpravách se nezměnila rozloha zapsané krajiny, ani proporce velikosti travnatých porostů, lesů a polí. Radikálně se však změnilo uspořádání krajiny. Celek měl reprezentovat panovníka a na první pohled sdělovat, že v území panuje řád. Byly k tomu zvoleny v té době už překonané principy tvorby zahrad a krajiny reprezentované zejména tvorbou André le Nôtre, které ale byly tvůrčím způsobem uchopeny a aplikovány s ohledem na potřeby chovu a výcviku tažných kočárových koní.

Zásadní úpravy krajiny proběhly v návaznosti na schválenou koncepci ve dvacátých letech 19. století. Hřebčín se měl skládat ze tří dvorů (Kladruby nad Labem, Josefov, Františkov) ve stylu velmi střídmého klasicismu propojených přímými cestami s alejemi stromů. Souběžně proběhly první rozsáhlé práce na úpravě luk a pastvin v letech 1819–1822.

První realizovanou stavbou nového a dodnes dochovaného konceptu byla na sklonku roku 1822 projektovaná a roku 1823 postavená otevřená kolna, která uzavírá nádvoří Kladrubského dvora z jihu. Roku 1836 tato kolna získala nad hlavní bránou charakteristickou nástavbu se štítem a plochou k umístění císařské orlice.

V roce 1823 Mauritz Jahn projektoval hlavní budovy stájí a obytnou budovu s příslušenstvím pro personál. Přednostně se začala stavět obytná budova pro personál. Stavba hlavních stájí ve dvoře v Kladrubech nad Labem proběhla postupně od západu k východu v letech 1824–1830. První část novostavby, východní strana stájí, byla prováděna v letech 1824 až 1826. Projekt byl proti původnímu záměru upraven, což ilustrují dochované plány. Ve výsledku byly novostavbami prakticky dvě identické jednoprostorové stáje zrcadlově situované ve východní části, v každé mohlo být po 42 koních ve volných stájích. Západní křídlo východní části bylo přestavěno s ponecháním obvodového zdiva v roce 1826 pro 45 koní.

Střední část průčelí s průjezdem, ve které byla do přestavby na východní straně porodní stáj a na západní stáj koní k výcviku, zůstala v přízemí ponechána i se svým určením, k tomu byla nově tato stáj roku 1829 zaklenuta, na východní straně se 6 oddíly porodních stájí, na západní straně s 18 stánými pro koně ve výcviku. Nově byla roku 1829 až 1830 nadstavěna dvě sýpková patra k uskladnění obilí.

Západní křídlo, s analogickou dispozicí jako zrcadlově východní křídlo východní části, bylo postaveno jako zcela nové v roce 1829 pro 16 koní ve výcviku. Zařizovací a dokončovací práce probíhaly ještě v roce 1830. Dne 25. srpna 1836 položil císař Ferdinand I. osobně

základní kámen ke stáji plemeníků. Stáj plemenných hřebců a na ni navazující budova kryté jízdárny byly postaveny v letech 1836–1838. Souběžně se dočkal úprav zámek.

Hlavní komunikace byly vybudovány mezi léty 1822–1830. Vytýčeny byly tři hlavní osy: „Selmická alej“ z Kladrub nad Labem směrem k Týnci nad Labem, „Řečanská alej“ směrem k řece Labi a osa k Josefov. Průsečík těchto os leží ve vstupu do komplexu stáji pro klisny a hřebce dvora v Kladrubech nad Labem. Při výhledu ze vstupu do stáji vytváří uspořádání architektury nádvoří dojem *patte d'oie*, levá osa však dnes do krajiny nepokračuje (viz další text), ale její stopa je v krajině rozpoznatelná.

V letech 1828–1831 byl podle projektu Mauritze Jahna vybudován dvůr Františkov na ose k Týnci nad Labem. Podle zásad francouzské zahrady osa prochází symetrickou stavbou dvora a pokračuje dál, do „nekonečna“, celkem měří 4,5 km. V roce 1830 byla Selmická alej mezi dvory Františkov a Kladruby nad Labem osázena topoly vlašskými (*Populus nigra* 'Italica'), rovněž oblíbenými ve francouzské zahradě.

V návaznosti na vybudování osy Kladruby nad Labem – Františkov byl postupně zakládán pravoúhlý rastr pastvin a souběžně probíhalo jejich zúrodnování. V pastvinách bylo vysázeno zpravidla po jedné skupině stromů (*clumps*), ohrazené proti poškozování pasoucími se koňmi, pastviny byly kromě dřevěného ohrazení odděleny výsadbou stromořadí.

Vznik přímé spojnice mezi dvory Kladruby nad Labem a Františkovem a zakládání pastvin měly dopad na rozsah lesů. Jižní hranice lesa Obora v oblasti „Pod sklepy“ a západně od ní ustoupila k severu na dnešní hranici a byla lemována alejí jírovců (*Aesculus hippocastaneum*) zvanou Kaštánka. Lesy, tedy bývalá obora a bažantnice, byly do roku 1859 pod správou pardubického velkostatku, pak byly převedeny pod správu císařského hřebčína. Poté byly upraveny do pravidelného rastru porostů, zachyceného na mapě z roku 1876.

Řečanská alej byla zdůrazněna hmotově výraznější hlavní bránou se štítem a plochou k umístění císařské orlice.

Největší problém v souvislosti se zajišťováním dostatečného množství krmení představovaly stále časté záplavy a z nich plynoucí škody na straně jedné, na straně druhé nedostatek vláhy. Roku 1875 vypracoval Boleslav Trojan projekt meliorace luk kolem dvora v Kladrubech nad Labem. První část pozemků měla být nadále zavlažována prostřednictvím Kladrubského náhonu, který díky svému napojení na Opatovický kanál, přiváděl vodu z Labe, druhá část využitím nově nastupujících technických možností – čerpáním vody přímo z Labe pomocí parního stroje. Pozdější výpočet uvádí, že zde mělo téci 103 l/s. Zároveň bylo povoleno čerpání vody z Labe parním strojem o výkonu 130 l/s.

V roce 1875 byly započaty meliorační práce na pozemcích poblíž dvora Josefov o výměře v přepočtu 102 ha. Terén protřala řada struh, které byly vyhloubeny v srpnu 1875 a již během dvou měsíců se ukázala jejich užitečnost. Práce probíhaly i v roce 1876, kdy šlo o meliorační úpravu 294,5 ha pozemků.

Roku 1905 povolily zemské úřady projekt rozšíření Kladrubského náhonu; jeho průtok se zvýšil ze stávajících 103 na 400 l/s. Z Labe mohlo být strojem dále čerpáno v přepočtu 139 l/s.

V letech 1854–1855 byl na místě starší budovy vystavěn dvůr Josefov.

Největší stavební akcí po polovině 19. století byla novostavba kostela sv. Václava a Leopolda, který je součástí areálu dvora hřebčína a zámku v obci Kladruby nad Labem ve slohu odpovídajícím slohu dvora se zámekem. Hrubá stavba byla provedena v roce 1858, stavebně byl kostel dokončen v roce 1859 a v červnu 1860 vysvěcen. Uspořádání krajiny kostel, ani jeho věž neovlivnily; věž je vertikální dominantou jen dvora Kladruby nad Labem.

V roce 1865 vystavěl Josef Wollenik stáje pro anglické plnokrevníky zvané Paddock. Romantizující stavba z rezného zdiva přerušila osu k Josefově a byla později doplněna okrasnými výsadbami dřevin. Stavba měla zřejmě v souladu se svou funkcí evokovat prostředí anglického venkova, což je ostatně v souladu i s výše zmíněnou aplikací malebných skupin stromů (clums) na pastvinách, a svou formou plně koresponduje s charakterem krajiny primárně určené pro chov a výcvik koní. Tentýž stavitel zajišťoval roku 1873 opravu vyhořelého levého (jižního) křídla ve stájích Františkov.

Poměrně výraznou stavební akcí byla přestavba fary a školy na návsi obce Kladruby nad Labem. Projekt pražského architekta Josefa Martinina zaměnil funkční využití obou budov – k jihu byla nově fara, severní část obsadila škola.

Stavební dění za éry císařského hřebčína bylo završeno přístavbou sýpky nad stáji hřebců v roce 1895 dle projektu F. Hofbauera.

V letech 1903 až 1905 byl v Selmicích vystavěn nový neogotický kostel sv. Vavřince podle projektu architekta Jana Hrádka z Prahy, jenž je místní dominantou, uspořádání krajiny však také neovlivnil.

Samostatnou kapitolou, která ovlivňovala vývoj krajiny, bylo její soužití s řekou Labe. Před prvním vojenským mapováním (1764–1768) bylo Labe v nejbližším okolí obce Kladruby nad Labem částečně napřímeno.

Od vzniku tzv. prvního vojenského mapování až do přelomu dvacátých a třicátých let 19. století nedocházelo v trasování koryta Labe k žádným změnám. Teprve poté probíhalo v dalších devadesáti letech postupné napřimování. Další úpravy Labe souvisely s výstavbou mostu u Kladrub nad Labem. První dřevěný most přes Labe je doložen k roku 1828. Cesta Kladruby nad Labem – Řečany jako pokračování hlavní osy přestavěného hřebčína se objevuje poprvé k roku 1830 na mapě Louise Montoyera. Přestavba mostu proběhla ve dvou fázích: 1852 byla vystavěna kamenná hlava mostu, v letech 1854–1855 dle plánů již zmiňovaného stavitele Jakuba Tallirze nový hlavní dřevěný most, který byl doplněn můstky na řečanské straně řeky. Řečanský most umožnil lepší využití kvalitního železničního spojení souvisejícího s vybudováním jedné z hlavních zemských železnic v pol. 19. století, a sice dálkové trati (Praha-Kolín-Pardubice-Česká Třebová-Olomouc, která navázala na trať mezi Vídní a Brnem. Tím se posílilo dopravní spojení mezi císařským dvorem a dvorním hřebčínem, resp. zapsanou krajinou.

Na začátku 20. století se situace kolem Labe s ohledem na nedokončenou regulaci značně zhoršila – i při nízkých deštích se zalávaly louky kolem Semína, a to především kvůli vysokému jezu v Týnci nad Labem. Projektční práce spojené se snahou o splavnění Labe započaly kolem roku 1910. Složitou projekci přerušila první světová válka. Práce byly sice krátce před první světovou válkou zahájeny, ale rozběhly se až po ní. Nový železobetonový most přes Labe, místo dosavadního dřevěného, byl postaven v letech 1925–1926, a to v návaznosti na souběžně probíhající regulaci Labe. (K tomu viz též níže.)

Výjimečnou součástí krajiny, jakou nelze nalézt v jiných krajinách užívaných pro chov a výcvik koní a přínaležejících k hřebčínům, je krajinářský park Mošnice. Skládá se ze dvou území historicky odlišného původu – “staré” původní Mošnice (západní část) a připojené části východní, která se jmenovala “Strž” a která byla ještě po polovině 19. století součástí panství Zdechovice, majetku knížat Paarů. Bývalá “Strž” byla připojena k Mošnici s největší pravděpodobností až počátkem devadesátých let 19. století.

Stav před krajinářskou úpravou zachycuje plán hospodářského správce Franze Hofbauera z roku 1893. V souvislosti s úvahami týkajícími se rozsahu úprav se bral zřetel na oblíbené hony a lovy, a s nimi související ochranu zvěře. Podle zprávy hajného Heinricha Herrana (z

16. dubna 1893), v níž výslovně zmiňuje přeměnu na „anglický park“, je z hlediska hydrologického část Mošnice se slepým ramenem bažinatá, úplné odvodnění bylo tak téměř nemožné či pouze jen za cenu vysokých nákladů. Les v Mošnici také vytvářel přirozenou hráz proti vysoké vodě a sezónním ledům v době tání. Podle zprávy z prosince 1893 lesíky (skupiny stromů) vyznačené na plánu, které měly zůstat z lesa Mošnice, měly být ohrazeny přímými liniemi, stromy na získaných lučních plochách poraženy, mokré dřevo a kořeny odstraněny, půda zorána a oseta trávou. Úpravy se měly týkat předběžně plochy o výměře 25 ha. Lesíky měly být ztvárněny uměleckou formou, případně dosázené. Na parkové úpravě se měli podílet umělci zahradníci. Celková rozloha zalesněné plochy oblasti Mošnice a Strže, která se měla stát předmětem parkové úpravy, resp. luční krajina s parkovou úpravou, měla rozlohu 59,84 ha, z toho v roce 1893 celkem 35,15 ha dosud zalesněných mělo být přeměněno na louky.

Poté, co zahradní inspekce ze Schönbrunnu předložila situační plán, došlo k drobné korekci: na louky mohlo být přeměněno 25 ha lesa, dalších 10 ha lesa mělo být ponecháno jako roztroušené skupiny stromů (lesíky). Lokalita Mošnice byla proměněna v přírodně krajinářský park, v němž jsou krajinářské scenérie komponovány ze starých porostů dubů a lip doplněných sortimentem dřevin odpovídajícím soudobému sortimentu Průhonického parku. Práce řídil vrchní ředitel dvorských zahrad ve Vídni, Anton Umlauf.

Úpravy parku Mošnice se promítly i do ostatních částí zapsané krajiny:

- kolem dvora Josefov byly vysázeny jabloňové aleje v pravidelné struktuře, jedna jabloňová alej se nachází v západní části území statku a navazuje přímo na park;
- vlašské topoly tvořící Selmickou a Řečanskou alej byly nahrazeny lipami (*Tilia cordata*);
- krajinářsky byla upravena zahrada u zámku, součástí úprav bylo založení alpina a založeny výsadby s převahou introdukovaných jehličnanů;
- představa anglického venkova iniciovala sázení živých plotů a vysazování břečťanů u budov. Obdobně bylo zveleveno veřejné prostranství obce Kladruby nad Labem.

Stavební ve 20. století

Na přelomu 19. a 20. století se vlastní stájové soubory dvorů hřebčína již nepřestavovaly, docházelo pouze k některým dílčím účelovým úpravám dispozic.

Zapsaná krajina byla na přelomu 19. a 20. století doplněna o několik pilířových seníků na seno z luk, vystavěných již vesměs bez přímé vazby na schéma klasicistního urbanistického řešení. Při severním okraji obce Kladruby nad Labem za hájovnou vznikl na počátku 20. století ze staršího dvora na zpracování dřeva, nový hospodářský dvůr hřebčína. V souvislosti s ekonomickou situací byl na počátku 1. světové války založen východně od obce Kladruby nad Labem v lokalitě Borek nový hospodářský areál.

V této době se ukázala potřeba radikálněji omezit stále se opakující záplavy, které nezanedbatelně omezovaly produkci potřebného množství sena a píče pro chov kočárových koní. Proto byly zahájeny přípravy na regulaci toku Labe, k jehož realizaci došlo v období po 1. světové válce (k regulaci Labe viz podrobněji v dalším textu).

V roce 1913 byla do většiny stavebních areálů v krajině zavedena elektřina. Současně bylo započato s velkoryse pojatými opravami stájí, jež měly také řešit osvětlení jejich prostorů a využití elektrické energie i pro další účely. Práce však byly přerušeny 1. světovou válkou a byly dokončeny až po jejím konci, během první poloviny 20. let 20. století. V této době byla

rovněž realizována převážná část interiérových úprav stájí podle projektu architekta Aloise Dlabáče.

Realizováno bylo několik akcí technického charakteru: Ve dvoře v Kladrubech nad Labem byl zřízen vodovod, přitom vznikly nové stavby čerpací stanice vody v zámeckém parku a vodojemu u jízdárny, který se stal další vertikální dominantou místního významu.

Funkční uspořádání bylo ve 20. letech 20. století dokončeno přesunem plemenných klisen do stájí v centrální pozici v osovém objektu, tedy naproti stáji plemenných hřebců na severní straně stavebního souboru stájí ve dvoře v Kladrubech nad Labem. Bylo tak sladěno funkční těžiště hřebčina s těžištěm kompozičním.

Zánik Rakousko-Uherské monarchie v roce 1918 zpočátku znamenal ohrožení další existence chovu a výcviku ceremoniálních kočárových koní v krajině, a tím i jejího *raison d'être*. Starokladrubský kůň byl totiž schematicky spojován s pompou Habsburského císařského dvora, vůči kterému se nová Československá republika velmi kriticky vymezovala. Proto ihned po vzniku samostatné Československé republiky v říjnu 1918 bylo z jižního průčelí řečanské brány odstraněn císařský znak. V letech 1918 a 1919 byl radikálně snížen stav chovaných koní.

Brzy se však ukázala potřeba koní starokladrubského plemene pro ceremoniální účely i nové Československé republiky a bývalý c. a k. dvorní hřebčín byl v nových poměrech zachován jako státní podnik (Státní hřebčín Kladruby nad Labem), podřízený přímo Ministerstvu orby. Starokladrubský kůň byl začleněn do ceremoniálu prvního Československého prezidenta Tomáše G. Masaryka: s kočárem taženým starokladrubskými koňmi se konaly nástupní audience vyslanců, inaugurace nového prezidenta republiky a další oficiální akce, jako byly například časté státní návštěvy v nově vzniklé republice.

Od počátku století se jevila stále výraznější potřeba radikálněji omezit stále se opakující záplavy, které nezanedbatelně omezovaly produkci potřebného množství sena a píce pro chov kočárových koní. Celková regulace toku Labe proběhla v letech 1913–1931. Navržená trasa nového koryta Labe, oddělující části pravobřežního lužního lesa od široké nivy se zachovalými meandry a slepými rameny na levém břehu, představovala nejen vytvoření nového přímějšího průběhu říčního koryta, ale i rozsáhlejší úpravy jeho nivy na levém, jižním břehu. Na pravém (severním) břehu Labe (t. j. v území zapsané krajiny) zůstal charakter lužního lesa prakticky zachován, zatímco levobřežní (jižní) část (tj. vně Krajiny pro chov a výcvik kočárových koní a jejího nárazníkového pásma) byla v dalších desetiletích rychleji zbavována svého dřívějšího vzhledu, zejména v důsledku poklesu hladiny spodní vody v rychleji odlesňovaných plochách.

Vlastní nové koryto Labe bylo doprovázeno dlouhou protipovodňovou hrází podél toku řeky, od Semína k Selmicím, tj. v celé jižní hranici zapsané krajiny. V souvislosti s regulací řeky byl na silnici do Řečan nad Labem vystavěn v letech 1925–1926 již zmíněný nový železobetonový most a u Řečanských vrat nový obytný domek pro hlídače.

V roce 1930 byl dvůr v Kladrubech nad Labem ohrazen v rámci obce novým plotem, takže nebyl nadále průchozí. Zároveň, v důsledku narůstajícího objemu dopravy, začalo být neúnosné dosavadní vedení okresních silnic přes hlavní stájové dvory. Na počátku 30. let 20. století byl proto vybudován silniční obchvat podél západní strany dvora v obci Kladruby nad Labem a v Selmicích byla doprava po východním obvodu dvora Františkov odvedena až k severnímu okraji této vsi.

Oba stájové dvory (v obci Kladruby nad Labem a Františkov) byly ve 30. letech po celém obvodu ohrazeny typickým dřevěným laťovaným plotem s podezdívkou a sloupky vyzděnými z režných vápenopískových cihel.

I v nové společenské situaci samostatné Československé republiky pokračovala tradice nadstandardní péče o estetický vzhled krajiny. Samozřejmostí byla pečlivá údržba parteru stájových dvorů, obcí i celé krajiny. Stáje a jejich okolí, otevřené pro veřejné prohlídky chovu vzácných koní, se stávaly stále vyhledávanějším cílem turistických výprav.

Ve druhé polovině 30. let 20. století začala přestavba stodol jižní fronty dvora v Kladrubech nad Labem na kočárovnu. Do začátku 2. světové války byla realizována pouze západní polovina stavby. Budova kočárovny svým tradicionalistickým a architektonicky neutrálním stylem zapadla do klasicistního kontextu historického areálu.

Po 2. světové válce byl hřebčín začleněn do Státního plemenářského podniku. V době kolem poloviny 20. století bylo v budově zámku zřízeno zemědělské učiliště pro obor chovatel koní. Hospodářské lesy v severní části areálu, které vždy tvořily nedílnou součást krajiny, byly přičleněny k podniku Státní lesy.

Dálkové pohledy směrem ze statku do jeho okolí byly někde mírně narušeny stavbou komína elektrárny Chvaletice z 80. let 20. stol. (stavba byla zahájena v roce 1973), která je ale již za historickou hranicí statku i za vnější hranicí jeho nárazníkové zóny. Komponované části statku – parku Mošnice – se tato stavba nedotkla vizuálně ani v náznavu.

V tomto období také byla dokončena přestavba jižní fronty dvora v Kladrubech nad Labem. Místo původně zamýšlené další kočárovny však byla na východní straně Řečanské brány vybudována dvoupatrová ubytovna internátu. V krajině byl přestavěn a dále rozšířen areál živočišné výroby v hospodářském dvoře. Na Borku a postaveny další obytné domky pro zaměstnance. Posíleno bylo využití krajinářského parku Mošnice jako bažantnice. Kromě velké odchovny bažantů tam vyrostla nová hájovna a dřevěná lovecká chata, které navazují na síce sekundární, avšak tradiční loveckou funkci této části krajiny.

V 60. letech byl vybudován skromný jezdecký areál na pastvině západně od rozcestí se sochou sv. Jana Nepomuckého, který se v krajině vizuálně neuplatňuje. K travnaté ploše s překážkami byla postavena jednoduchá nezastřešená tribuna a věž subtilní ocelové konstrukce pro rozhodčí. Jiné vybavení pro příležitostné akce do krajiny vkládáno nebylo.

Dokončení nového areálu zemědělského učiliště v 70. letech 20. století, skrytého na okraji lesa, umožnilo přesunout postupně výukový provoz z historických budov zámku. Tím byly vytvořeny předpoklady pro pečlivou památkovou rehabilitaci zámku. Ta byla zahájena v roce 1996 restaurováním souboru bývalých císařských pokojů v patře zámku. Historická expozice se stala součástí prohlídkové trasy návštěvníků hřebčína. Současně byly do zámku v souladu s historickou tradicí navráceny kanceláře ředitelství hřebčína.

Nové provozní a ekonomické potřeby si ve 2. polovině 20. století vynutily i doplnění historického stavebního souboru hřebčína, a tak na ploše bývalé zámecké zahrady vyrostly nové stavby administrativně provozní budovy, kočárovna a kotelna. Tento negativní zásah do zahrady však umožnil uvolnit většinu prostor zámku od administrativních funkcí a zahájit jejich zmíněnou rehabilitaci (s odstraněním těchto staveb na ploše bývalé zámecké zahrady se počítá v nejbližší době – viz další text).

Pro udržení ekologických hodnot krajiny, a to zejména hodnot jeho vodotečí a čistoty ovzduší bylo důležité, že na pastvině západně od obce Kladruby nad Labem, v krajině, byla na počátku 90. let 20. století vystavěna obecní čistírna odpadních vod a celá obec byla plynofikována.

V roce 2007 byla Kulturní krajina hřebčína v Kladrubech nad Labem zapsána na národní indikativní seznam pro budoucí nominaci na Seznam světového dědictví, což akcelerovalo jak

přípravu komplexní obnovy stájových celků, tak v neposlední řadě i přípravu odborných materiálů, které jsou k nominaci nezbytné. V několika etapách byl připraven vůbec první Management Plán a byla posílena mezinárodní spolupráce.

Významným nástrojem k posílení zachování krajiny bylo vyhlášení rozsáhlého území souvisejícího s hřebčínem za památkovou zónu s názvem Kladrubské Polabí v roce 2015. Protože se péče o krajinu kočárových koní na národní úrovni týká několika vládních resortů, byla v roce 2015 založena meziřesortní řídicí skupina a podepsána Dohoda o obecných zásadách obnovy a dalšího rozvoje národní kulturní památky Hřebčína v Kladrubech nad Labem, vyvažující více veřejných zájmů v tomto mimořádně cenném krajinném prostředí.

Nepostradatelnou součástí krajiny a součástí jejích hodnot jsou místní lidé, pro něž po staletí tvoří základ obživy práce v hřebčíně a v krajině, která zajišťuje materiální zdroje pro chov koní. Bez jejich know-how potřeb chovu a výcviku ceremoniálních kočárových koní, tzv. barokních galacarrossierů, bez jejich detailní znalosti prostředí a schopnosti reagovat včas správným způsobem na průběh počasí či chování řeky Labe by uchování chovu a výcviku starokladrubských koní a hodnot krajiny nebylo možné. Zapsaný statek je tak na světě posledním vynikajícím příkladem tradičního způsobu života lidí v krajině, jenž je spjat s chovem a výcvikem ceremoniálních kočárových koní. Ten je v krajině zachován ve své celistvosti, tedy od cílené plemenitby, přes odchov hříbat, výcvik mladých koní až po prezentaci umění dospělých koní veřejnosti. K tomu všemu musí místní lidé pečovat v krajině o travní porosty a sklízet seno, udržovat ohrazení pastvin, pečovat o stromořadí, vodoteče, les a park Mošnici, udržovat stájové soubory v dobrém technickém stavu a v předepsaných hygienických standardech atd.

Shrnutí vývoje krajiny

Zapsaná krajina nese dodnes autentické stopy svého vývoje:

- Z původní krajiny lužních lesů se dochovala slepá ramena řeky a kosterní druhy dřevin (duby, jilmy a lípy) v říční nivě, na kterou na severu navazuje nízká písčité terasa s převahou autochtonních borovic v porostu.
- Cesty z Kladrub nad Labem směrem na Hlavečnick a Selmice jsou pozůstatky středověké cestní sítě.
- Z doby renesanční se dochovala část budovy zámku, skrytá v pozdějších přestavbách.
- Doba barokní po sobě zanechala Kladrubský náhon, zajišťující zásobování krajiny vodou a její odvodňování, hřbitovní kapli Povýšení sv. Kříže a sochy svatých, cíleně rozmístěné v krajině a barokní plemeno starokladrubských koní.
- Určující vrstvu představují zásahy klasicistní v pozdně osvícenském duchu, a to jak ve strohé architektuře všech tří dvorů, tak v racionálním uspořádání dílců pastvin, luk a lesa a v soustavě alejí, stromořadí a průseků.
- Romantismus se projevil stavbou neorenesančního kostela sv. Václava a Leopolda v Kladrubech nad Labem, stavbou neogotického kostela sv. Vavřince v Selmicích, stavbou stáje Paddock ve dvoře v Kladrubech nad Labem, náhradou vlašských topolů v Selmické aleji lipami, výsadbou jabloňových alejí, skrýváním klasicistní architektury dvorů výsadbami stromů a zejména založením parku Mošnice, který představuje mimořádně kreativní aplikaci principů anglické krajinářské školy, tak jak se projevila v Muskau, Lednicko-valtickém areálu a zejména v Průhonickém parku, využitím principů tzv. malířské perspektivy.
- Funkcionalismus se v zapsaném statku projevil výstavbou vodojemu ve dvoře Kladruby nad Labem.

Shora shrnutý vývoj statku je spjat s plemenným stádem starokladrubsých koní typu galacarrossier, neboť krajina se vyvíjela v souladu s potřebami chovu a výcviku těchto koní, který je v ní zachován ve své celistvosti (k ní viz výše).

Vývoj statku je však nedílně spjat i s místními lidmi, pro něž po staletí tvoří základ obživy práce ve stájích a v krajině, která zajišťuje materiální zdroje pro chov koní a příležitosti pro jejich výcvik a která je zároveň díky práci lidí užívána ke svému účelu a udržována ve stavu, který jí vtiskly různé etapy jejího vývoje nahoře shrnuté.